

KORČULA U DOMAĆIM I MEĐUNARODNIM RELACIJAMA

Vinko Foretić

Povijest naših hrvatskih primorskih gradova pruža mnoge zanimljivosti koje se mogu pratiti od prapovijesti do danas kroz spomeničku baštinu koja se sačuvala na tom području. Iako često skromna po svojoj općoj vrijednosti, ta kulturna baština je sastavni dio života u njima i ocrtava njihovu posebnost koja se uklapa u evropsku kulturu. Poneka pojava, pak, posebno se ističe po svojoj vrijednosti te se izdiže iznad prosjeka nacionalnih i međunarodnih razmjera.

Takvu povijest i život u toku stoljeća imala je i Korčula, grad i otok. Ovim ćemo prikazom pokazati one pojave u njezinoj prošlosti po kojima se izdigla iznad lokalne prosječnosti i istakla u domaćim i stranim relacijama.

Na otoku Korčuli ima dosta ostataka prethistorijskog života, a najznačajniji su nalazi u Veloj spilji iznad Vele Luke gdje su nađeni predmeti iz neolita, mlađeg kamenog doba, koji se uspoređuju s onima s Hvara. Vela spilja iziskuje još daljnja istraživanja.

Korčula se prvi put u pisanim povijesnim izvorima spominje u 4. stoljeću stare ere. Spominje je grčki pisac tog stoljeća takozvani Pseudo-Skylax koji opisuje među ostalim našu obalu i pri tome naziva Korčulu *κέδκυρα ήμέλαινα* što znači Crna Kérkyra. Dok taj pisac spominje na Hvaru i Visu grčke kolonije, na Korčuli je ne navodi. U kasnijim antičkim varijantama mjesto *κέρκυρα* (Kérkyra) spominje se *κόρκυρα*

Od naročite je važnosti starogrčki natpis nađen na vrhu brežuljka — poluotočica Koludrta kraj sela Lumbarde. Donedavno se držalo da potječe iz 4. stoljeća stare ere, te se smatrao najstarijim pisanim spomenikom na području naše države. U novije vrijeme snizuje mu se starost na 3. stoljeće stare ere. Na Hvaru se već prije našao jedan stariji natpis, pa je korčulanski izgubio starosno prvenstvo, ali se s time ne umanjuje njegova velika povijesna vrijednost. Natpis govori kako su grčki naseljenici osnovali zidani grad, te se donose odredbe o razdiobi zemljišta među njima unutar samog grada i izvan njega, a k tome se određuje način na koji će se dijeliti zemlja

među kolonistima koji će naknadno dolaziti. Slijedi popis oko dvjesta naseljenika. Natpis sadrži odluku vlasti novoosnovane kolonije, po čemu se naziva *psefizma*. Po svome sadržaju taj grčki natpis je jedan od najvažnijih u grčkoj antici te su se s njime zbog toga, a i zbog drugih razloga, pozabavili i ranije strani i domaći učenjaci. I danas pobuđuje znatan znanstveni interes.

U vezi s grčkom kolonizacijom na otoku Korčuli postoje i danas važni znanstveni problemi koji izlaze iz okvira lokalne povijesti, a njihovo rješavanje nalaže potreba nadopunjavanja prikaza grčke kolonizacije na istočnoj obali Jadrana. U spomenutom natpisu spominju se Issaíoi, naime oni iz glasovite grčke kolonije Isse, današnjeg Visa. Budući da je u odnosnom pasusu natpis nešto okrhnut, nije nam potpuno jasno u kojem svojstvu se Issaíoi spominju. Danas se ipak u znanosti drži da su korčulansku koloniju osnovali baš oni. U natpisu se ne spominje ime kolonije, a ne znamo ništa sigurnije što je s njom dalje bilo. Govore li nam stari pisci nešto o kakvoj grčkoj koloniji na Korčuli? Grčki pisci Pseudo-Skymnos, iz 2. stoljeća stare ere, i Strabon, iz vremena 1. stoljeća stare i 1. nove ere, javljaju da su Crnu Korkyru osnovali stanovnici maloazijskog grčkog grada Knidosa, a rimski pisac 1. stoljeća Plinije Stariji veli, da se na tom otoku nalazi grad Knidijaca. To su dragocjene ali ipak suhoparne riječi koje pobliže o tome ništa ne govore. Rimljani su nazivali Korčulu *Corcyra nigra*, nekad samo kao *Korkyra* ili *Corcyra* bez pridjevka. Treba uzeti u obzir da se i grčki Krf već u starom vijeku zvao *Korkyra* ili *Kerkyra*. Eto nam dakle znanstvenog problema s ovim navedenim elementima: natpis u Lombardi ne govori o daljnjoj sudbini te kolonije; štire vijesti da su Knidijci na Korčuli osnovali koloniju bez ikakvih drugih podataka; i isto starogrčko ime za Korčulu i Krf. Strani i domaći učenjaci pokušali su raznim kombinacijama u vezi s raznim događajima stvoriti stanovite zaključke i neki slijed događaja, ali sve to ostaje nepotpuno za domaću i stranu znanost koja proučava grčku kolonizaciju. Korčula je upletena u krug stare grčke mitologije pa su mitovi u vezi s njom vrlo zanimljivi, ali malo pripomažu u proučavanju sigurnih povijesnih činjenica.

Znakovi u živcu kamenu u području Gradinskog Privora podno brežuljka Gradine nedaleko od sela Smokvice, na kojoj ima ostataka antičkih zidova, ostaju kao zagonetka. Već korčulanski povjesničari 18. stoljeća Jakov Salečić iz Smokvice i Antun Paulini iz grada upozorili su na to. Paulini i Farlati-Coleti donose čak i faksimil. Tada se držalo da su to fenička slova. U 19. stoljeću su Frano Radić i Vid Vuletić-Vukasović to smatrali grčkim natpisom. Čuli su se i glasovi da je to igra prirode ili znakovi nekakve nesuvisle igrarije. Strogi i vrhunski arheolozi i epigrafičari nisu se ni do danas time pozabavili, pa to ostaje još jedan problem naše i opće znanosti.

U doba grčke kolonizacije na Korčuli u 3. stoljeću Grci su naišli na Ilire, a i pisci starog vijeka nam za 2. i 1. stoljeće stare ere spominju na Korčuli Ilire kao pomorske gusare. Budući da je Korčula obilovala šumama, možemo pretpostaviti kao vrlo vjerojatno da su njezini Iliri gradili brodove za svoju plovidbu.

O rimskom vremenu na Korčuli malo znamo. Imamo doduše raznih rimskih natpisa, predmeta i ostataka zgrada po otoku, ali na temelju toga ne možemo mnogo zaključivati, to više jer nemamo vijesti tadašnjih starih pisaca. Natpis nađen u Potirni kod Blata o gradnji hrama božici Veneri Pelagiji spada među značajnije rimske natpise na otoku. Prema mitologiji, grčka božica Afrodita, rimski nazvana Venera, rodila se iz morske pjene. *Pélagos* grčki znači *more*, dakle Pelagija znači da je iz mora nikla. Uza sve to mitološko vjerovanje, naziv *Pelagija* za Veneru se rijetko upotrebljava, pa je ovaj naziv na korčulanskom natpisu baš zato značajan jer je jedan od rijetkih primjera. Bilo bi dobro na mjestu nalaza poduzeti iskopavanja u potrazi za hramom.

Poslije toga prolaze stoljeća kad o Korčuli ništa značajno ne znamo, ali je možemo uklopiti u opći slijed dalmatinske povijesti. Tek za 9. stoljeće znamo da su na otoke Brač, Hvar, Korčulu i Mljet prešli pripadnici hrvatskog plemena *Neretvana*. Bizantinski car pisac sredine 10. stoljeća Konstantin Porfirogenet u svojem poznatome djelu »O upravljanju carstvom« veli da na Korčuli postoji utvrđeni grad (*καστρον*), čime se javlja problem grada na Korčuli. Korčula je vezana za jedan važan događaj hrvatske povijesti u 1000. godini kad je mletački dužd Petar Orseolo poduzeo poznatu vojnu protiv Hrvata i *Neretvana* i tada došao i pred Korčulu. Zaustavio se na otočiću Svetog Maksima, danas zvanom Majsan, odakle je pozvao Korčulane neka mu se pokore. Kada oni to nisu htjeli, silom ih pokori. Zatim krene na Lastovo gdje tamošnje stanovnike svlada, pa se vrati na otočić Svetog Maksima, na koji stiže dubrovački nadbiskup na čelu izaslanstva koje mu se u ime Dubrovnika pokloni. Odatle se dužd vratio u Mletke. Ta važna vijest zapisana od Orseolova suvremenika Ivana Đakona nukala je na istraživanje korčulanske prošlosti u želji da se pretraži taj otočić. Naš svečar Cvito Fisković je sa svojim sinom Igorom obavio iskopavanja i proučavanja na njemu u nizu nekoliko godina. To su proučavanje proširili i na susjedne otočiće. U nekoliko radova iznijeli su vrlo zanimljive rezultate koji nadilaze lokalne okvire, a očekujemo i svestranu opću i detaljnu raspravu.

Porfirogenet, pišući iz carigradske udaljenosti, ne kaže gdje je bio taj grad na otoku Korčuli, a Ivan Đakon veli općenito da je pokorio Korčulane, ali ne govori ništa o samom gradu. Blizina duždeve baze na Majsanu dovodi nas nužno da pomislimo kako je odatle pozvao stanovnike obližnjeg grada neka mu se pokore, a to je sadašnji grad Korčula. Također nas razne druge okolnosti na to navode, kao i činjenica da se spominjanje grada Korčule u 12. i 13. stoljeću u svojem kontinuitetu odnosi baš na grad, koji je jamačno postojao i u 10. stoljeću.

Tu i tamo još ponešto čujemo o Korčuli, ali možemo reći da je tama stoljećâ uglavnom prekrila zbivanja na njoj u vremenu od 11. do 13. stoljeća. Tek postojanje starohrvatske crkvice Sv. Kuzme i Damjana kraj Blata, koju je nedavno Cvito Fisković uz suradnju blatskog plebana Iva Protića proučavao, osvjetljava to razdoblje. Obilniji izvori počinju tek od sredine 13. stoljeća u vezi s vladavinom mletačke obitelji Zorzi (Giorgi) nad Korčulom 1254—1358. godine i borbom Korčule za održanje svoje autonomije. Kad se iza ove relativne tame od nekoliko stoljeća pojavi

vijest, zapisana doduše nešto kasnije, da je statut Korčule donesen 1214. godine, to nas zaista začuđuje. Doduše, sačuvana redakcija statuta potječe iz 1265. godine, ali i po tome je naš najstariji statut, čak i stariji od dubrovačkog statuta prihvaćenog 1272. godine. Ruski učenjak Pašuto, koji je nedavno izdao studiju o njemu, veli da je iza Ruske pravde to najstariji slavenski statut. Začuđuje nas, rekoh, ovakva skoro nagla pojava statuta. Ona svakako pretpostavlja prethodni ekonomsko-socijalni i kulturni razvoj, o kojem vrlo malo znamo jer se dokumenti nisu sačuvali. Imamo sačuvanu i kasniju redakciju iz 15. stoljeća, a iz istog stoljeća daljnju zakonsku knjigu nazvanu »knjiga reformacijâ«.

Godine 1358—1420. Korčula je bila u sklopu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, a godine 1420—1797. pod vlašću Mletačke Republike.

Jamačno već i ranije, ali svakako u 13. stoljeću, Korčula je već tipična srednjovjekovna autonomna općina (komuna). Ona obuhvaća cijeli otok sa središtem u gradu. Takvih autonomnih općina bilo je nekoliko u Dalmaciji. Zanimljivo je proučavanje njihovih općih i zajedničkih značajki, ali i posebnih osobina svake od njih. Mletačka obitelj Zorzi htjela je od Korčule napraviti svoj običan feudalni posjed. Korčulani su knezovima iz te porodice priznavali stanovita prava, ali branili su s dosta uspjeha svoju autonomiju. Jaku autonomiju je uživala Korčula 1358—1420. godine. U mnogočemu je u burnim vremenima sama odlučivala kojoj će vlasti pripasti. Kad su kroz 15. stoljeće dalmatinski gradovi došli pod vlast Mletaka, razni od njih, među njima i Korčula godine 1420, mletačka vlast je u znatnoj mjeri ukočila njihov ekonomski razvoj i ograničila autonomiju, ali je nije nikada ukinula. Dalmatinski gradovi su se često borili i u okviru mletačke vladavine za svoja komunalna i ekonomska prava. Pogotovu su u 17. i 18. stoljeću dalmatinski gradovi svojom životnom snagom razbijali mletačke ekonomske okove, pa tako i u Korčuli.

U 14. stoljeću na Korčuli se formira plemićka klasa. Klasne borbe između puka i plemstva karakteristične su za dalmatinske općine pod Mlecima od 15. do 18. stoljeća. Na Hvaru je došlo 1510—1514. godine do ustanka pučana. I na Korčuli je bilo žestokih borbi, ali do krvavog ustanka nije dolazilo. Na Korčuli i na Hvaru puk je uspio nasuprot plemstvu stvoriti svoje legalno tijelo, pučku skupštinu (kongregu).

Proučavanje komunalnog života i klasnih borba na Korčuli znatno pridonosi stvaranju opće slike Dalmacije u toku tih stoljeća. Zanimljivo će biti istaknuti neke odredbe i uredbe koje su Korčulani u razno doba svoje povijesti prihvaćali.

Već francuski pravni povjesničar Pordessus, a u naše vrijeme naš Vladislav Brajković, istakli su liberalne odredbe korčulanskog statuta u pogledu tretiranja spašavanja na moru u slučaju brodoloma u području Korčule. U srednjem vijeku često su prevladavala načela da nastradali brod sa svom ukrcanom robom pripada ili onoj vlasti na čijem se teritoriju brodolom zbio, ili pak onome koji bi se prvi dočepao broda i stvari na njemu. Prema starijoj redakciji statuta iz 1265. godine spasavaocu pripada samo četvrti dio spašenih stvari, a prema novijoj redakciji iz 15. stoljeća, načelno pripada sve nastradalo vlasniku, a prepušta se slobodnoj nagodbi između brodolomca i spasavaoca udjel, koji pri tome treba da dobije spasavalac.

U razdoblju od 1409—1411. godine imamo na Korčuli jednu od prvih agrarnih reformi u nas. Mnoge zemlje su na otoku u doba vladavine obitelji Zorzi postale kneževske. U uspomeni je ostalo da su te zemlje Korčulanima tiranski bile oduzete. Korčulansko veliko vijeće je u prosincu 1409. godine zaključilo da se te zemlje opet razdijele među Korčulane, i to se provelo konačno u siječnju 1411. Knezu je ostalo i dalje nešto zemljišta, ali je ta agrarna reforma imala trajnih posljedica.

U gradu Korčuli je već u srednjem vijeku bilo zapuštenih kuća bez krova, takozvanih kućišta ili kazamenata. Općina je nastojala, s jedne strane, privući što više stanovnika u grad, a s druge da se ta kućišta obnove kao kuće za stanovanje. U tom smislu je u prvoj polovini 15. stoljeća prihvatila nekoliko odredaba prema kojima općina ima pravo pozvati vlasnika da u roku od godine dana obnovi kućište kao stambenu kuću. Ako vlasnik to ne učini, općina ima pravo da mu oduzme kućište i preda ga domaćem čovjeku ili strancu koji želi kućište obnoviti i to stvarno učini. Naprednost te odredbe je očita.

Jedna od glavnih skrbi općine bila je briga oko nabave žita, jer ga otok nije u dovoljnoj mjeri proizvodio. Ta briga je došla do naročitog izražaja u drugoj polovini 16. stoljeća, kad je korčulanski humanist Nikola Petrović (poznat po latiniziranom prezimenu kao Petreius), koji je djelovao i u vanjskom svijetu, svojom oporukom ostavio znatna sredstva za uređenje fontika, skladišta za žito. Ta se njegova želja s uspjehom ostvarila, a fontikom je ravnala uprava od jednakog broja plemića i pučana.

Isticanje važnosti korčulanskog statuta navelo nas je da progovorimo o još nekim uredbama Korčule koje po svojoj specifičnosti izlaze iz okvira prosječnosti. Važno će biti istaknuti privredu Korčule u kojoj je važna bila poljoprivreda, ribarstvo i trgovina, ali naročito one njezine dvije grane brodogradnja i kamenarstvo kojima se Korčula najviše proslavila, a koje su zaista bile ekonomska baza njezine kulturne nadgradnje. No prije nego što o tome nešto više progovorimo, dobro će biti iz političke i ratne povijesti istaći one prilike i događaje koji proistječu iz njezina osebujnoga geografskog položaja. Premda brodovi na plovidbenom pravcu uzduž istočne obale Jadranskog mora obilažahu, kao i sada s vanjske strane otok Korčulu, ipak se velik dio plovidbe na toj ruti obavljao i obavlja se kroz korčulansko-pelješki kanal. Taj faktor je stvorio uvjete postanku i razvitku grada Korčule baš na sadašnjem mjestu kao važne strateške točke. Iako nikad u prošlosti grad Korčula nije imao jače brojno stanovništvo i ostao malen grad, postao je važno prometno i ekonomsko čvorište koje je unapređivalo brodogradnju, a neko vrijeme u novom vijeku postalo jedno od važnih tržišta slane ribe. Uz južnije gradove Dubrovnik i Kotor, i Korčula bijaše važna prihvatna točka za vezu s južnom Italijom, što je pridonosila blizina prema Neretvi. K tome je korčulansko-pelješkim kanalom često prolazila državna granica, kao 1420—1797. godine između Dubrovačke Republike i Mletačke Republike. Korčula bijaše posljednji otok u nizu posjeda Mletačke Republike na Jadranu. Zato je i značenje korčulanskog kneza kao reprezentanta mletačke vlasti te ono trsteničkog kapetana kao predstavnika dubrovačke na suprotnoj obali nadilazilo funkciju običnog šefa neke manje administrativne jedinice. Jedan i drugi su za svoju vladu važni izvjestioci

o prilikama na Jadranu, a i više puta posrednici obiju vlada. Korčulanski knez Petar Soranzo 1448. godine, saznavajući mnogo toga preko svojih veza, izvješćuje mletačku vladu čak o prilikama u Bosni i Srbiji.

Ratni sukobi evropskih sila snažno su odjeknuli na Korčuli. Dva puta je mletačko-đenovski antagonizam imao poprište svoje borbe baš ovdje. Za vrijeme mletačko-đenoveškog rata krajem 13. stoljeća đenoveško brodovlje prodrlo je u Jadransko more koje su već tada Mlečići smatrali svojim. U rujnu 1298. godine dođe kod grada Korčule do žestoke i krvave pomorske bitke između mletačke i đenoveške flote u kojoj obje strane pretrpeše znatne gubitke, ali Đenovežani ostadoše pobjednici. To je bio ratni susret dviju pomorskih velesila na jednom važnom morskom prolazu, ali Đenovežanima nije bila svrha osvojiti Korčulu, pa i oni krenuše natrag. Ta je bitka važna i zato jer je na mletačkoj strani sudjelovao glasoviti Marko Polo, koga su Đenovežani zarobili te je bio u njihovu zarobljeništvu oko dvije godine. Tu je pripovijedao svoje doživljaje u Aziji prijatelju Rusticianiju iz Pise, koji ih je zapisao na francuskom jeziku. Poznat je i rat što su ga Genova i ugarsko-hrvatski kralj Ludovik vodili 1350—1358. godine protiv Mletaka, u kojem oni doživješe poraz i moradoše se u zadarskom miru od 1358. odreći svih svojih posjeda i pretenzija na istočnoj obali Jadrana od Kvarnera do dračkih međa. I u tom ratu prodrla je đenoveška flota u Jadransko more te osvojila i poharala Korčulu i Hvar, oba grada tada pod mletačkom vlasti. Zajedno s ostalom Dalmacijom i Korčula uđe 1358. godine u sklop Kraljevstva Hrvatske.

Poznato je u hrvatskoj povijesti kako je ugarsko-hrvatski protukralj Ladislav Napuljski, doživjevši neuspjeh u borbi protiv legitimnog kralja Žigmunda, prodao 1409. godine svoja prava na Dalmaciju i na toj sramotnoj prodaji Venecija je od 15. stoljeća zasnivala svoje »pravo« na ovu našu pokrajinu. Imajući još vlast u Zadru, htio se on i dalje afirmirati na našoj obali, pa je njegovo brodovlje iz Zadra poduzelo uzdužnu ekspediciju sve do Cavtata. Na povratku je napuljsko brodovlje opsjelo grad Korčulu, koja se tada poput ostalih dalmatinskih gradova osim Zadra već priklanjala uz kralja Žigmunda. Poduzeli su Napuljci pravu opsadu upotrebljujući ljestve za penjanje i druge sprave. Dana 13. srpnja 1409. stiglo je i dubrovačko brodovlje pa se razvi jugoistočno od grada Korčule pomorski boj između napuljskog i dubrovačkog brodovlja. Napuljsko bi poraženo te, napustivši opsadu Korčule, pobjegne.

Godine 1483. ratovalo je s Mlecima južnoitalsko Napuljsko Kraljevstvo kojim je vladala aragonska dinastija. Flota Napuljskog Kraljevstva došla je u kolovozu pred grad Korčulu i opsjela je. Zahvaljujući ratnoj lukavštini gradskog kneza, napuljsko je brodovlje napustilo opsadu Korčule.

Veliki ratni sukob 1571. godine na Mediteranu između Turske i zapadnog svijeta, u kojem su kao glavne sile sudjelovali Španjolska, Mleci i papa, a kulminacija bijaše bitka kod Lepanta 7. listopada, imao je također snažnog odjeka i na Korčuli. Prije odlučne borbe dva odjeljenja turske flote, jedno pod vodstvom alžirskog namjesnika Uluz-Alija, a drugo pod Karaokozijem, zapovjednikom Valone, poduzeše diverziju protiv Korčule i Hvara. Uluz-Ali se nađe pred gradom Korčulom 15. kolovoza i htjede je osvojiti. Borba je trajala od rana jutra do podne, dakle samo pola dana, ali je

imala značajke prave bojne opsade. Tada je zapuhao snažan sjeverni vjetar pa je Uluz-Ali napustio opsadu. Grad Korčula je sa svojim umjetničkim blagom bio spašen od turskog haranja, dok mu grad Hvar nije mogao odoljeti. Opsadu Korčule je opisao na latinskom korčulanski arhidakon Antun Rozanović koji je ravnao njezinom obranom, jer je mletački knez kukavički pobjegao. Taj opis je jedno od važnijih djela naše stare latinske književnosti.

U raznim mletačkim ratnim ekspedicijama 17. stoljeća Korčula bijaše uporištem mletačke flote, ali nova borba za Korčulu razvila se u prva dva decenija 19. stoljeća za burnih napoleonskih ratova. Kad je Napoleonova vojska prema odredbama požunskoga mira od 26. prosinca 1805. u toku iduće 1806. godine zauzela Dalmaciju, nađe se i Korčula pod francuskom upravom i vojskom. Poznate su borbe koje su se vodile oko Dubrovnika i okolnog područja između francuske i ruske vojske 1806—1807. godine. Ruska flota s glavnom bazom u Boki kotorskoj operirala je prema sjeveru do Brača i Poljica, sve dok se nakon sporazuma između Napoleona i ruskog cara Aleksandra u srpnju 1807. godine nije povukla s Jadrana. Oko grada Korčule i ostalog dijela otoka češće su se vodile borbe između Francuza i Rusa, pa je grad s otokom prelazio iz jednih ruku u druge. Kad je pak 1813. godine započela opća borba evropskih država protiv Napoleona, engleska flota, imajući već prije uporište na Visu, osvojila je još nekoliko jadranskih otoka, među kojima i Korčulu. Ta vojnička vlast potrajala je na Korčuli oko dvije godine, 1813—1815, kad je Korčula s ostalom Dalmacijom definitivno pripala Austriji. Englezi su ostavili dva značajna spomenika, tvrđavu na brežuljku iznad grada, visokom 80 m, i takozvanu pjacetu na putu prema Lumbardi, lijepi i ukusni spomenik empir-stila, a gradska općina postavila je na njoj počasni natpis engleskom komandantu Petru Lowenu. Spominje se pjaceta kao »hoc civibus solatium« (ovo odmorište namijenjeno građanima).

Spomenuli smo brodogradnju i kamenarstvo kao dvije osnove korčulanske privrede. Korčulanski arhivski dokumenti o brodogradnji počinju tek sa 14. stoljećem. Na našem Jadranu bilo je u toku stoljeća i drugih brodogradilišnih centara, ali je Korčula jedan od najvažnijih. Mletačka vlada, ograničujući u mnogočemu slobodan ekonomski razvitak Dalmacije, kočila je i korčulansku brodogradnju. Određivala je gornju granicu u veličini brodova, kao da se bojala konkurencije malene Korčule njezinu velikom i glasovitom Arsenalu. No ponekad je puštala i punu slobodu, dapače se i sama služila katkad korčulanskim brodogradilištem. I Dubrovnik je u jednom trenutku zadao briga korčulanskoj brodogradnji, iako su u drugim granama razvijali prisnu suradnju. Godine 1525. podigla je dubrovačka vlada veliko brodogradilište u Gružu i dala mu monopolistički karakter. Čak je zabranila i na ostalom teritoriju Republike graditi brodove, praveći tek poneke izuzetke, a pogotovu je raznim zabranama nastojala sprečavati nabave brodova, naročito onih većih, izvan svoga područja. Time je naročito bila pogođena Korčula koja je dosta brodova gradila i za Dubrovčane. Dubrovačka vlada nije uvijek jednako postupala, katkad je bila stroža, gdjekad blaža, pa su se u stanovitoj mjeri ipak i na Korčuli gradili brodovi

za pripadnike Dubrovačke Republike, naročito za Pelješčane. Tradicija brodogradnje održala se na Korčuli i do danas.

U pogledu kamena nije se ni mletačka ni dubrovačka vlada suprotstavljala korčulanskoj konkurenciji te se vađenje kamena, klesanje i izrada ornamentalnih i arhitektonskih dijelova u Korčuli vrlo dobro razvijalo. Kamen se na veliko izvezio od strane Mletaka i Dubrovnik, najviše u sam Dubrovnik. Već iz rimskog doba postoje na otočićima Vrniku i Sutvari kamenolomi, pa je na Vrniku i nađen rimski natpis, a na Sutvari sačuvana starokršćanska crkva. Prve arhivske dokumente o kamenu na Korčuli imamo iz 14. stoljeća u korčulanskom i dubrovačkom arhivu. Na kamenu kao ekonomskoj osnovici razvio se klesarski umjetnički obrt i graditeljstvo koje često pokazuje umjetničke kvalitete. U Dalmaciji ima mnogo zgrada građenih korčulanskim kamenom i onih koje su projektirali i izgradili korčulanski graditelji, a sam grad Korčula izgrađen je isključivo od domaćeg kamena i većinom od domaćih majstora. Uz graditeljstvo usko je vezan u Korčuli urbanizam. Urbanizam Korčule zaista izlazi iz lokalnog okvira. Iako vjerujemo da je grad, spomenut od Porfirogeneta u 10. stoljeću, bio na mjestu današnjeg grada, ipak prve konkretne podatke o njemu imamo tek iz 13. stoljeća, iako dosta oskudne. U uvodu statuta od 1265. godine veli se da je grad obnovljen, a iz tog vremena u ponekom dijelu starih gradskih zidina tu i tamo prepoznajemo tadašnji način gradnje. Arhivskih podataka iz 14. stoljeća imamo zaista dosta, ali malo sačuvanih zgrada. Iz 14. stoljeća možemo nešto nazrijeti u katedrali, crkvi Sv. Petra, crkvi Sv. Katarine, a na ponekom starom kućištu našu ranu gotiku. Stari grad Korčula, apstrahirajući iznakaženja u 19. i 20. stoljeću, uglavnom je grad gotike i renesanse 15. i 16. stoljeća, a nešto manje je iz doba baroka. Korčula je privlačna ponajviše zbog svojega pravilnog urbanističkog rasporeda, za koji možemo reći da je i dokumentarno utvrđen u 14. stoljeću, ali jamačno na jednoj starijoj podlozi. Postavlja se pitanje otkad i kako? Za neke gradove jasan nam je njihov postanak po određenom planu. Najstariji Split zadržava plan Dioklecijanove palače. Ston Veliki i Ston Mali koncipirani su planski u 14. Cavtat i Pag u 15. stoljeću. Za znatan dio Dubrovnik imamo regulacije iz 1272. i 1296. godine zapisane u starom statutu. Korčula se uzdiže na brežuljku koji obuhvaća poluotočić što strmo pada prema kopnu ostalog otočnog prostora. Njezina glavna os je glavna gradska ulica koja ide od glavnih gradskih vrata i malenog trga pred njima prema sjeveru, te se na vrhu proširuje u trg, na kojem su katedrala i biskupski dvor, a zatim se produžuje u istom pravcu do gradskih zidina. Mala osovina je ona linija uzduž južne strane gradskih zidina, koje koso pa čak i okomito padaju u prostor starog jarka. Uzduž starih zidina je eliptična ulica od koje ide sa zapada i istoka cijeli sklop poprečnih ulica prema glavnoj gradskoj arteriji. Tek u najsjevernijem dijelu se donekle taj plan mijenja. Naime, u liniji najsjevernijih dviju poprečnih ulica odvajaju se sa svake strane po dvije uzdužne ulice, koje idu paralelno s glavnom gradskom ulicom. Njemački autor Anton Hoenig je u jednoj svojoj raspravi iznio tvrdnju da ovaj urbanistički plan potječe iz starog vijeka. Naime da su grad osnovali Grci Dorani. Ističe sličnost s urbanističkim rasporedom stare grčke dorse kolonije Selinunta na Siciliji. Gledao sam samo na planu

raspored starog Selinunta. Ima korčulanski sličnosti s njime, ali ima i razlike. Najsličniji plan onome Korčule jest onaj Paga. Isti je uglavnom raspored, a razlika je u terenu. Dok su korčulanske poprečne i uzdužne ulice, osim jedne, zbog strmog terena stepenaste, dotle se one Paga nalaze na vrlo blago nagnutom prostoru. Izrada plana Paga pripisuje se Jurju Dalmatincu, koji je u 15. stoljeću djelovao u tom kraju. O urbanističkom planu Korčule pisali su domaći i strani autori i kolikogod je jasan u svojoj funkcionalnosti, može još postojati kao znanstveni problem u pogledu svojeg postanka, u vezi s uzorom prema kojem je postao ili njegovog utjecaja na druge. Malo se dosad proučavalo o tome pravcu gdje bi mogao biti grad osnovan od Knidijaca i je li današnja Korčula taj lokalitet. U vezi s time trebali bi se naši znanstveni radnici pozabaviti Knidosom i njegovom djelatnošću. Stariji dio antičkog Knidosala nalazi se također na poluotočiću, a i njegov plan pokazuje križanje uzdužnih i poprečnih ulica.

Naš svečar je prikazao u svojoj monografiji, izdanoj već 1939. godine, monumentalnu korčulansku katedralu i pri tome otkrio niz domaćih majstora koji su na njoj radili, među kojima je najjači Marko Andrijić iz 15—16. stoljeća. Neki Dubrovčani su radili i u Korčuli, ali je još veći broj korčulanskih majstora djelovao u Dubrovniku, od kojih se ističu baš oni iz porodice Andrijića, kao Petar Andrijić, graditelj crkve Sv. Spasa. Znatan dio Dubrovnika je izgrađen od korčulanskog kamena. U 15. i 16. stoljeću postojala je sigurno korčulansko-dubrovačka graditeljska škola u međusobnoj kolaboraciji. Ona je zračila po Dalmaciji uopće, ali glavni njezin radijus je sezao do Hvara, Visa, Lastova, Stona i Boke kotorske. Naš svečar ima naročitu zaslugu što je uočio tu školu i prikazao njezine majstore i arhitektonska djela u brojnim svojim raspravama i člancima. Jednom prilikom je Marko Andrijić sa svojim suradnikom izradio u korčulanskom kamenu građevne dijelove za palaču Valentis u udaljenoj Mantovi. Zaista je zanimljiva morala biti ta plovidba broda nakrcanog našim kameonom po Jadranskom moru te rijekama Po i Mincio. Korčulanski majstori djeluju i dalje u 17. i 18. stoljeću, što je Cvito Fisković pokazao u prikazu graditeljstva Boke kotorske i najnovijoj monografiji i hvarske katedrali.

Korčula osim gotičkih i renesansnih palača krije u sebi i mnogo drugog umjetničkog blaga. Tu djeluju općina, svjetovnjaci, crkva i naročito korčulanske bratovštine, koje su stoljećima bile od velikog značenja u vjerskom, socijalno-ekonomskom i kulturnom pogledu te širile demokratski duh. Bratovština Svih Svetih, osnovana 1301. godine, ima dragocjenu zbirku bizantinskih ikona od 14. do 17. stoljeća, poliptih slikara Blaža Trogirana 15. stoljeća izrađen naročito po narudžbi bratovštine i srebrni križ glasovitog dubrovačkog zlatara Ivana Progonovića, također po narudžbi iz Korčule učinjen, jedino sačuvano djelo toga majstora. Strop crkve s raznim prizorima i svecima djelo je peraškog slikara Tripuna Kokoljića 17—18. stoljeća, ali preslikan premazom 19. stoljeća. Bratovština sv. Roka, osnovana 1575. godine, ima na svojem oltaru u katedrali kipove sv. Roka, Kuzme i Damjana te Gospe Zdravlja izrađene u drvetu od korčulanskog kipara iz Blata Frana Čučića. Sveci na umjetnički impresivan način odavaju tipove korčulanskih seljaka. Bratovština Gospe Utjehe, osnovana 1603. godine, s fasadom svoje crkve Sv. Mihovila preudešene u 17. stoljeću upotpunjuje slikovitost malog

općinskog trga kraj glavnih gradskih vrata. U crkvi je gotičko-renesansna propovjedaonica 15. stoljeća i slika venecijanskog slikara 18. stoljeća Francesca Maggiottoa s Bogorodicom i svecima. U katedrali se na glavnom oltaru nalazi slika s prikazom sv. Marka, Bartula i Jeronima, djelo glasovitog Tintoretta. Gradski i Opatski muzej imaju vrijednih eksponata, i to među ostalim Opatski još jedan poliptih Blaža Trogirana, a od rukopisa Korčulanski kodeks 12. stoljeća koji, među ostalim, sadrži i važne vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije. U Opatskom muzeju nalaze se dragocjeni gotički engleski reljefi 15. stoljeća muke Kristove, nekoć na Badiji, a takvih imamo s prikazom Bogorodice u crkvi Sv. Marije u selu Čari. Jedan od ljepših križeva među brojnim u Dalmaciji 15. stoljeća jest onaj s Badije, sada u franjevačkoj samostanskoj crkvi u Podgorju kod Orebića, djelo splitskog kanonika Jurja Petrovića.

Počevši od 14. stoljeća imamo tekstova na hrvatskom jeziku nabožnog karaktera nepoznatih autora, a od 16. stoljeća počinje niz pjesnika poznatih po imenu. Na Korčuli hrvatska književnost nije dosegla onaj stupanj kao u obližnjem Hvaru, premda po veličini ne mnogo većem od nje, i u još većim gradovima Dubrovniku i Splitu, ali ipak pokazuje vrlo zanimljive značajke. S narodnog gledišta zanimljiva je izmjena pjesničkih poslanica između korčulanskog pjesnika Ivana Vidala 16. stoljeća i dubrovačkog Nikole Nalješkovića. Vidali veli Nalješkoviću »hrvatskog diko i slavo jezika«, a o gradu Dubrovniku kaže »hrvatskih ter kruna se svih zove«. Nalješković piše Vidalu: »Tim narod Hrvata vapije i više da s' kruna od zlata, kojom se svi diče«. Pjesnik Augustin Draginić iz Blata opjevao je u podužoj pjesmi junačku smrt Peraštanina Đura Bana kod Drača 1716. godine, i u njoj je došao do jakog izražaja njegov žarki hrvatski patriotizam sa čestim spomenom hrvatskog imena. Najveći korčulanski pjesnik Petar Kanavelić (1637—1719) bio je zadojen sveslavenstvom i narodni jezik zove slovniskim. U tom duhu slavi poljskog kralja Jana Sobjeskog kao borca protiv Turaka. Dubrovnik mu je uzorom, i nekoliko pjesama je spjevao u slavu njegovu prigodom važnih historijskih datuma. Gaji prijateljstvo i prema Trogiru, pa od njega imamo opširni ep o biskupu sv. Ivanu Trogirskom, toj značajnoj ličnosti početka 12. stoljeća, koji je uznastojao da dalmatinski gradovi odbace mletačku vlast i prigrlje onu ugarsko-hrvatskog kralja Kolomana. Sv. Ivan Trogirski, kao lokalni svetac, jedva je prešao u štovanju granice prema Šibeniku, ali baš Kanavelić je predložio u korčulanskom velikom vijeću njegovo slavljenje u Korčuli, što je prihvaćeno, pa ga je i korčulanska crkva počela častiti. Na jednoj oltarnoj slici uz sv. Antuna i sv. Josipa prikazan je i sv. Ivan Trogirski sa svojom zvijezdom i gradom Trogirom u pozadini. Danas je Kanavelić u središtu pažnje istraživača hrvatske dramske književnosti na razmeđu 17. i 18. stoljeća. Problem je bio u tome imaju li mu se pripisati stanovite komedije toga vremena. Taj znanstveni problem privlači i još dalje pozornost znanstvenih radnika.

Naš svečar je pokazao i na početke teatra u Korčuli već u 16. stoljeću, a i na Korčuli je bilo crkvenih prikazanja na hrvatskom jeziku. Godine 1663. u Korčuli se prikazivala Kanavelićeva »Muka Isukrstova«. Bratovštine su u svojim brojnim obredima njegovale narodni jezik u pjesmama koje su važan dio pučke književnosti, makar su poneke od njih spjevane

i od pravog pjesnika. Inače, po otoku Korčuli pjevale su se lirske i junačke narodne pjesme. Poznata zbirka Hrvatskih narodnih pjesama, koju je svojedobno izdala Matica hrvatska, ima lijepi broj pjesama iz Smokvice i Lumbarde. Neke iz Smokvice naknadno su izdali Matija Murko i Gerhard Gesemann, glasoviti slavisti. Naročito su značajni korčulanski mačevalački plesovi povezani s kraćim dijalogom koji svakako nadilaze lokalnu važnost. Osim Lumbarde i Račišća, u svim ostalim selima otoka Korčule izvodio se takozvani »ples od boja« koji su plesale oružane seoske čete nazivane kumpanije. I danas se još pleše u Blatu, Čari, Smokvici i Žrnovu. Taj ples ubraja se u red lančanih plesova. Naročito je značajna moreška u gradu Korčuli. Iako mu je valjda podrijetlo od Arapa, taj ples je bio nekoć vrlo raširen u raznim krajevima zapadnoevropskog kulturnog kruga, pa i u našim dalmatinskim gradovima. Moreška je u nas i po Evropi doživljavala razne promjene, pa se negdje i degenerirala. Prvi dosad utvrđeni arhivski datum moreške jest godina 1689, ali sudeći po raznim tekstovima dramskog dijela, od kojih se danas primjenjuje onaj najljepši, ona se mogla igrati u Korčuli već u šesnaestom stoljeću. Na osobitom klasičnom tlu moreške, otoku Korzici, ona je već odavno iščezla. Provjeravali smo, koliko nam je bilo moguće, je li se još negdje u svijetu moreška sačuvala, ali nismo našli uvjerljivih podataka, te se čini da se jedino još u Korčuli održala. U tome i jest naročito njezina velika važnost, koja prelazi lokalne okvire i dobiva međunarodno značenje, pogotovu zato jer je zadržala značajke borbenoga mačevalačkog plesa. Moreška je svakako plod kozmopolitske kulture, a u Korčuli je dobila narodno obilježje time što se uvijek u dramskom dijelu davala na hrvatskom jeziku i jer su je Korčulani prigrlili i tako se saživjeli s njome da je postala dio njihova bića.

Svi naši dalmatinski gradovi dali su glasovitih ljudi, koji su se istakli u stranom svijetu u raznim granama ljudske djelatnosti. Takvih je i Korčula dala ali dosad imamo o njima uglavnom rukopisne podatke ili pane-girične prikaze, a sve treba, naravno, svesti na pravu kritičnu mjeru. Stoga ćemo iznijeti samo neke markantnije ličnosti. Nikola Petrović (latiniziran kao Petreius) poznati je humanist 16. stoljeća, neko doba rektor dubrovačke gimnazije. Luka Tolentić (Tolentis) iz 15. stoljeća bio je biskup Šibenika i kao takav zaslužan za gradnju šibenske katedrale, a istakao se u raznim evropskim diplomatskim službama. Jakov Banićević (Banisio) iz Žrnova istaknuo se u diplomatskim poslovima 16. stoljeća, a naročito kod rimsko-njemačkog cara Maksimilijana I i Karla V. Bio je u kontaktu s glasovitim ljudima svojeg vremena, kao s Erazmom Rotterdamskim i slavnim njemačkim slikarom Albrehtom Dürerom. Prvi je javio dubrovačkoj vladi o prvoj plovidbi oko svijeta 1519—1522. godine Magelana i Elkana. U novije vrijeme, na temelju ponajviše stranih izvora, sve više i svestranije se rasvjetljuje njegov lik. Treba da bude bolje osvijetljen pravnik Frano Nikoević (Niconisius) koji je djelovao neko vrijeme u Poljskoj, a njegova pravnička djela tiskana u Mlecima 1525. i Krakovu 1541. godine čekaju istraživače koji će ih proučiti. Vicko Paletin bavio se teorijom nautike, a bio je u američkoj zapadnoj Indiji i u šezdesetim godinama 16. stoljeća pisao o Indijancima. Od korčulanskih biskupa u Korčuli naročito ističu Nikolu Španića (1685—1707), ali osobito moramo istaknuti Polji-

čanina Augustina Kvinčića koji je vidno politički sudjelovao u pokretu južnoslavenskih naroda protiv Turaka za rata 1593—1606. godine, suprotno intencijama mletačke vlade koja nije tada vojnički sudjelovala, te je učinila da se on 1605. godine makne s korčulanske biskupske stolice. Korčulanskom biskupu Vicencu Kosoviću posvetio je 1756. godine Andrija Kačić Miošić svoje prvo izdanje »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga«.

U ovom prikazu Korčule u njezinim domaćim i međunarodnim relacijama, koji bi mogao biti i dosta opširniji, ograničili smo se uglavnom na vrijeme do početka 19. stoljeća, iako mnoge pojavnosti i tradicije u svojim odjecima i održavanju traju i do danas. Moglo bi se govoriti o značenju Korčule u općem nacionalnom i međunarodnom smislu i u toku 19. i 20. stoljeća, ali to su u mnogočemu drukčije prilike, pa bi to iziskivalo znatno opširniju i dužu raspravu, da bismo shvatili historijsku sredinu i njezinu pozadinu. Budući da smo u ovom članku težište polagali na kulturu, istaknut ćemo jedino još korčulanske kipare naše generacije koji su nikli u ambijentu teškog rada u vrničkim kamenolomima. To su iz grada Pero Palavičini i Trpimir Ivančević, a iz Lumbarde Ivo Lozica te iznad svih najpoznatiji Frane Kršinić.

Imali smo prilike u ovom članku spomenuti nekoliko puta našeg svečara. Njegov je udio u razotkrivanju kulturne prošlosti Korčule znatno veći.

Budući da ovaj članak ima karakter sinteze, nisam ga htio opteretiti bilješkama, a upućujem čitaoca na opširnu bibliografiju o Korčuli u djelu korčulanskog povjesničara i publiciste Marinka Gjivoja: Otok Korčula, II izdanje, Bjelovar 1969. te na njezin nastavak u Zborniku otoka Korčule, svezak 2. g. 1972, izdane od istog Gjivoja. U istom Zborniku, sv. 3. g. 1973, nalazi se bibliografija o Petru Kanaveliću koju je sastavio Miljenko Foretić. U zborniku »Moreška, Korčulanska viteška igra« tiskanom u Ljubljani povodom 30. godišnjice njezine obnove 1944—1974. nalazi se bibliografija o moreški.

Bibliografija Cvita Fiskovića u ovom njegovom zborniku dopunjuje korčulansku bibliografiju, a toj još mnogo nedostaje.

KORČULA IN INTERNATIONAL AND HOME RELATIONS

by Vinko Foretić

The ancient Dalmatian autonomous communes, Korčula included, excel the usual average development in a number of ways. While the commune of Korčula included the whole island, the city lies in its extreme north-eastern strategic part.

Important pre-historical finds, discovered in the Vela Spilja cave in the vicinity of Vela Luka, remind those found on the Hvar Island. The first author

to mention Korčula was an ancient Greek one, the 4th century B. C. writer Pseudo-Scalax, who called the island *Kerkyra mēlaina*. There is a variant form i. e. *Korkyra mēlaina*, Latin *Corcyra nigra*, or only *Korkyra* or *Corcyra*, respectively. According to ancient authors, the city was founded by Cnidans. A grecian inscription, telling about the colonisation by Grecian settlers, and the foundation of the city, found near Lumbarda, is one of the most important. A Roman inscription refers to the temple of the deity Venera Pelagia. Reliable information about the present city go back to the mid-10th century A. D.

Significant finds, dating from the early middle ages, were discovered on the Majsan Islet situated to the east of the city. The city statute, dating from 1265 (the oldest in Dalmatia) has been preserved. Its institutions concerning the salvage of shipwrecked vessels, with their 15th century modifications, are progressive ones. One of the first agrarian reforms in this country took place during the period from 1409 to 1411. The 15th century regulations concerning the construction of the city were also very progressive. The building of ships and quarrying of stone reached an extraordinary development. The latter was crowned by construction of buildings and artistic stone-cutting. The quarried stone was also copiously exported. The planning of the city was a regular, semielliptical one. Owing to its strategical position, the city and its environs were the scene of a series of battles: in the years 1000, 1298, 1354, 1409, 1483, and 1571. The Russians and the French collided there in the Napoleonic times. The city has seen several sieges and blockades. The English held Korčula from 1813 to 1815 and left two monuments there. In addition to excellent buildings, among which belongs the Cathedral, Korčula boasts other monuments, such as two 15th century polyptychs painted by Blaž of Trogir, Byzantine ikons, the altar canvas by Tintoretto, some paintings by Tripun Kokolja, a silver cross by the 15th century Dubrovnik master Progonović, a painted crucifix from the same century by George Petrović (now in the church of the Franciscan monastery at Orebić), and 16th century sculptures cut in wood by Frano Čučić from Korčula.

A 12th century Korčulan anthology contains information from the times of the Croatian national dynasty. The beginnings of literature in the Croatian language can be traced as far back as the 14th century, but the poets of importance appear from the 16th century on: Ivan Vidali, Petar Kanavelić, and Augustin Draginić being the most notable among them. Their work is permeated by the Croatian and Slavic patriotism. The Croatian national life in Korčula has showed itself in various ways, such as through folk-songs, warrior dances with swords in the villages (»Kumpanija«) and in the city (»Moreška«) with dialogues in the Croatian language. The »Moreška« dance has a cosmopolitan character. A number of famous men were born on the island. Some of them became famous abroad. The sculptor Frane Kršinić from Lumbarda is worthy of mentioning among those living at present.

Korčula's past, particularly its values in the fields of culture and art have been scientifically extolled by Cvito Fisković, the person celebrated by us to-day.